

Gönderim Tarihi:01.09.2015 Kabul Tarihi:07.10.2015

MEZHEPLERİN AYRIŞMA KONUSU HALİNE GETİRİLMESİ

Zübeyir BULUT*

SECTS AS THE MEANS OF SEPERATION

Öz

İtikadî ve fikhî İslâm mezheplerinin ilk teşekkül dönemlerinde “görüş” anlamında kullanılan ve olumlu çağrışımı olan mezhep kavramı, İslâm tarihinin ilerleyen dönemlerinde “firka” anlamı kazanmıştır. Görüş ayrılığının rahmet ve fikrî zenginlik olarak görüldüğü bir süreçten mezheplerin ayrışma konusu ve katı dinî yapılar haline geldiği bir sürece geçişte siyasal iktidarların kendilerine dinî meşruiyet sağlama gayesi önemli bir etken olmuştur. İmam Ebû Hanife, İmam Malik, İmam Cafer-i Sadık, İmam Şafi ve İmam Ahmed bin Hanbel gibi âlimlerin günün yeni meselelerine çözüm üretmek amacıyla ortaya koydukları çabaları ve dinin temel nasslarını esas alan ve akıl ile nakli hüküm çıkarma sürecinde birbirinin karşıtı olarak görmeksizin kullanan yöntemleri, İslâm tarihinin başlangıç dönemlerinde Müslüman ümmete bir esneklik ve özgür anlayış kazandırmıştır. Fakat ilerleyen asırlarda mezhepler fırkalar şeklinde kemikleşip/doğmatikleşip değişmez dinî yapılar haline gelince başta iktidarlarına ideolojik meşruiyet kaynağı arayan yönetimlerin himayeci tutumları ve her bölge halkının bu dinî yorumları kendilerini kolayca tanımlayacakları kimlik malzemesi haline getirmeleri mezheplerin çatışma enstrümanına dönüşmesinin önünü açmıştır. Günümüzde aynı topraklarda yaşayan grupların birbirlerini tekfir etmelerinin ve naslardan ilgisiz hükümler çıkararak birbirlerinin kanlarını helal görmelerinin temelinde bu tahammülsüz dinî kabul ve yorumlar yatmaktadır. Bu çatışma ortamında her mezhebî grup kendisinde Kur’an’ı siyasal ve ideolojik amaçları doğrultusunda yorumlama hak ve yetkisini görebilmektedir. Düşünce özgürlüğünden ve medeniyet perspektifinden yoksun olan dinî gruplar, bugünü zihniyetleri doğrultusunda dönüştürmekle yetinmeyip farklılıkların tarih ve coğrafya üzerindeki izlerini bile silme operasyonu gerçekleştirmektedirler.

Bu makalede biz durum tespiti yapmanın yanı sıra aklın ve hür düşüncenin yeniden nasıl egemen kılınacağı ve başkalarının doğrularına saygılı dinî anlayışın nasıl inşa edileceğinin imkân ve yollarını araştırıp tartışacağız. Bu amacın gerçekleştirilmesi büyük ölçüde nitelikli bir eğitime ve sadece aynı dine mensup farklı kesimlerle değil, farklı din mensuplarını tanımaya da bağlıdır. Bundan dolayı kozmopolit ortamlar uzlaşma ve sosyal barış için kaçırılmaz bir fırsat olarak değerlendirilebilir.

* Yrd. Doç. Dr., Abant İzzet Baysal Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Eğitimi Bölümü, eposta: zubeyirbulut@hotmail.com

Anahtar Kelimeler: Mezhep, İslâm toplumu, ayrışma, çözüm, özgür düşünce

Abstract

The concept of sect was used in the meaning of “sight” in the first formative periods of Islamic sects, but it was later transformed into the meaning of “party”. From a period in which opposition was considered as mercy among faithful to a period in which sects are considered as the means of separation, the phenomenon of Islamic sect requires a clear-cut analysis. Scholars like İmam Ebû Hanife, İmam Malik, İmam Cafer-i Sadık, İmam Şafi ve İmam Ahmed bin Hanbel made life much easier to live for early Muslims by providing novel solutions to the problems they faced in their historical context without negating each other. They had improved methods that were used for arriving at a decision which is harmonious mind and Quran&Sunnah. This approach had brought flexibility and freedom of thought to the Muslim ummah at that time but in the forthcoming centuries, the sects have become stable.

In this article, we will determine and investigate these issues: “How will the free mind and freedom of thought be constructed again?” and “How progressive religious understanding will connect faithful each other again as it was in the beginning? In order to achieve these aims, the heterogeneous structures of modern society can be seen as a convenient setting.

Keywords: Muslim society, religious sect, disassociation, solution, freedom thought

Giriş

Görüş anlamıyla öne çıkan *mezhep* terimi, İslâm tarihinde dinin farklı yorumları etrafında kümelenmiş toplulukları ifade eden *fırka* yerine kullanılmıştır. Arapça literatürde fırka ve mezhep terimlerinin kullanımında bir ayrım söz konusu iken Türkçe’de bu kavramı birbirinin yerine kullanmak mümkündür. Bununla birlikte, Türkçe’de firkanın olumsuz çağrışımına karşılık mezhep kelimesi daha olumlu bir imaja sahiptir. Buradan hareketle mezhep, fırka veya dinî grup, kendisiyle kutsala referansla anlamlı bir dünyanın inşa edildiği girişimdir.

İslâm düşüncesi, dinamizmini ve üretkenliğini büyük ölçüde fikir özgürlüğüne borçludur. Belirli bir ruhban sınıfının olmayışı, İslâm’a mensup her bireyin dinî problemler üzerinde düşünebilmesine ve farklı bakış açıları ortaya koyabilmesine imkân tanımıştır. Bireysel düzeydeki farklılaşmaların kurumsallaşması ise neticede mezhepleri ortaya çıkarmıştır. Böylece İslâm düşünce tarihi içerisinde çok sayıda siyasî, itikadî, fikhî ve tasavvufî oluşum kendini göstermiş ve İslâm’ın etrafındaki hâle zamanla genişleyerek günümüze kadar gelmiştir.

Bu makalede biz mezhep olgusunun özellikle bir yönüne yoğunlaşacağız. Bu boyut, mezhebi ayrışma konusu veya aracı haline getiren etkenler, bunların

yol açtığı sorunlar ve çözüm önerileridir. Dolayısıyla bizim bu çalışmada mezheplerin İslâm tarihindeki doğuş serüvenlerini, temel etkenleri, mezheplerin doğuşuna etki eden tarihî ve sosyal şartları bütün yönleriyle araştırmak ve incelemek gibi bir amacımız yoktur. Zirâ bu sahada özellikle mezhepler tarihi araştırmacıları tarafından yapılmış birçok nitelikli çalışma vardır. Yeri geldikçe bu çalışmaların bazılarına da değineceğiz.

Mezhep, sadece İslâm'la sınırlı değil, bütün dinlere ait bir olgudur. Her dinde farklı dinî yorum ve anlayışları ifade eden birçok mezhep vardır ama tarihte bunların büyük bir kısmı varlığını sürdürememiş ancak belli mezhepler asırlar boyu varlıklarını etkili bir şekilde devam ettirmişlerdir. Mesela, Hıristiyanlıktaki Ortodoksluk, Katoliklik ve Protestanlık bu din içindeki birçok mezhep içinden sıyrılıp geniş kitlelerin teveccühünü kazanmış üç önemli mezheptir. Ayrıca her mezhebin kendi içinde de birtakım konulardaki görüş ayrılıklarından dolayı küçük ayrışmalar olmuştur.

Dinlerde mezhepleşmeye prensipte olumlu bakılmamaktadır. Her dinin müntesiplerinin birbirine kenetlenmiş tek bir cemaat olarak yaşaması arzu edilir. Ancak bu, zorunlu bir şey değildir, tarihte bunun imkânsızlığını gösteren pek çok örnek mevcuttur. Her ne kadar bir dinin peygamberi veya kurucusu zamanında iman, ibadet ve uygulamalar konusunda birlik sağlanmış olsa da bu peygamber veya kurucu önderin vefatından sonra çeşitli sebeplerle görüş ayrılıkları ve buna bağlı olarak gruplaşmalar ve fırkalaşmalar baş göstermiştir. Biz meseleyi İslâm dini özelinde ele alacağız.

1.İslâm Tarihinde Mezheplerin Ortaya Çıkışına Genel Bakış

Hız. Peygamber'in vefatından hemen sonra Müslümanların yüzleştikleri ilk siyasî sorun yeni devlet başkanının seçilmesi ve seçim yöntemi olmuştur. Bu bağlamda Sahabenin diğer insanlar gibi zaafı olabileceği gerçeğini unutmamak gerekir. Bununla birlikte onların sergiledikleri yaklaşımlar ve göstermiş oldukları tavırlar açısından daha sonraki dönemlere göre daha ölçülü ve medenî davrandıklarını söylemek bile mümkün gözükmektedir. Bu yeni dönemde devlet başkanını seçmede başta kabilecilik, İslâm öncesi siyasî kültür ve Hız. Peygamber'e yakınlık gibi birçok faktör etkili olmuştur. Hız. Ömer'in ön ayak olmasıyla Hız. Ebu Bekir halife seçilmiştir. Göreve geliş yöntemleri farklı olsa da Hız. Ömer, Hız. Osman ve Hız. Ali sırasıyla Müslüman toplumunda önemli bir kutuplaşma ve ayrışma olmadan hilafet makamına yani devlet başkanlığı görevine gelmişlerdir.

Müslümanlar henüz Sahabe döneminde iken Cemel ve Sıffin savaşında karşı karşıya gelerek birbirlerine kılıç çekmişler ve birbirlerinin kanını dökmüşlerdir. Böylece Muaviye'nin meşru halife olan Hız. Ali'ye başkaldırması sonucu mezhepleşme sorunu başlamıştır. Bu süreçte ilk ortaya

çıkan mezhebin Haricilik olduğu bilinmektedir. (Yıldız 2010: 65-78; Bulut 2010: 29) Şam valisi Muaviye'ye karşı Hz. Ali'nin saflarında savaşırken Hakem Olayı'nı gerekçe göstererek Hz. Ali'nin ordusundan ayrılan Hariciler, bu siyasî tercihlerinin gerekçesi olarak, Kur'an ayetlerine sarılmışlar ve kendi siyasî kanaatlerini paylaşmayan herkesi kâfir ilan etmişlerdir. Başta Hz. Ali'nin yanında yer alırken gelişen olaylar neticesinde hem Hz. Ali hem de Muaviye taraftarlarının dışında kalarak iki tarafı da ümmeti bölmeye sürüklenme ve savaşa sebebiyet verme suçuyla eleştiren bu grup, büyük günah meselesinde gerek Hz. Ali'yi gerekse Muaviye'yi büyük günah işlemekle itham edip bu kimselerin cehennemlik olduğunu iddia etmiştir. Bu büyük günah, Nisâ suresinin 93. âyetinde ifade edildiği gibi, bir Müslümanı kasten öldürmektir ve cezası da içinde ebedî olarak kalınacak cehennemdir. Başlangıçta siyasî görüş farklılığından doğan ve sonra dinî bir mahiyet kazanan, kendi görüşlerini kabul etmeyen Müslümanları kâfir sayan Haricîleri, sadece bir mezhep olarak görmemek gerekir. Aslında Haricilik, bütün çağ ve toplumlarda değişik isim ve görünümler altında varlık gösteren bir zihniyettir. (Akbulut 1989: 345)

Hz. Osman'ın Müslüman isyancılar tarafından öldürülmesi ve Hz. Ali'nin, Hz. Osman'ın katillerini cezalandırmaması davasını bayraklaştıran Muaviye tarafından siyaseten sıkıştırılması, sahabe döneminin çok önemli iki kırılma noktasını teşkil etmektedir. Hz. Ali ve özellikle oğlu Hz. Hüseyin'in yaşadığı mağduriyet Müslümanların önemli bir kesiminde Muaviye'nin kurduğu Emevi Devleti'ne karşı bir husumet yaratmıştır. Böylelikle Hz. Ali soyuna ve Ehl-i beyt'e duyulan sevgi Şia mezhebinin doğuşuna temel oluşturmuştur. Görüldüğü gibi, Haricîlik ve Şia'nın doğuşunda siyasî etkenler baskındır. (Akbulut 1989: 338-339; 2014: 17)

Diğer tarafta ortaya çıkışı biraz daha itikadî ve entelektüel meselelere bağlı olan Mürcie, Mutezile ve Cebriye mezhepleri yer almaktadır. Aslında bu mezheplerin de öne çıkardıkları tartışma konularının siyasî kökenli olduğunu unutmamak gerekir. Diğer taraftan bu mezhep taraftarları diğer iki mezhep mensupları gibi siyasî bir tutum içerisine girmemişlerdir. Misyonunu yarım asır içerisinde tamamlayıp yerini Ehl-i Sünnet'e devreden Mürcie, büyük günah işleyen kimsenin durumunu Allah'a havale etmesiyle öne çıkmıştır ve adını da havale etme anlamındaki *irca*'dan almıştır. Mutezile beş temel esasından biri olan *el-menzile beyne'l-menziletayn* ilkesiyle, büyük günah işleyeninin konumunu ne mümin ne kâfir, ikisi ortasında bir konum diye tarif etmesiyle yine kadim siyasî mesele hakkında bir görüş belirtmiştir. Ama Mutezile'nin asıl tezi insan hürriyeti lehine yaptığı vurguda ortaya çıkmaktadır. Mutezile belki de Kelamın en temel tartışma konusu olan irade konusunun tarafı olmuştur. İnsanın kaderi Allah tarafından mı belirlenmiştir, yoksa her fert sorumlu tutulduğu davranışlarını kendisi mi seçip

belirlemektedir? Mutezile'nin bu konudaki tavrı nettir; İnsan kendi fiilini kendisi seçip belirlemekte ve yapmaktadır. Mutezile'nin bu konudaki görüşü, benimsediği diğer esaslara da yansımıştır. Bu hürriyet müdafii ekolün bu konudaki muhalifi en azından kısa süreliğine Cebriye'dir. Fakat Cebriye, İslâm toplumunda karşılık bulan bir grup veya kelimâ âlimlerince görüşleri sistematize edilen bir mezhep değildir. Tıpkı Mürcie mezhebi gibi onun bu konudaki tavrı da Ehl-i Sünnet'in Eş'ariye kolu tarafından ılımlı bir şekilde savunulmuş ve kelimâ tartışmalarında temellendirilmiştir.

Ehl-i Sünnet tarihte bir fırka olarak doğmamıştır. Başlangıçta Eh-i Rey-Ehl-i Hadis ayrışmasında Mutezile'den ayrıldıktan sonra Ebu'l-Hasan el-Eş'arî (ö. 324/935) Ehl-i Hadis'e kendi tasarrufuyla tercüman olmuş, bir bakıma onların görüşlerini sistematize ederek mezhep formatına sokmuştur. Ehl-i Sünnet'i sistemleştiren İmam Eş'arî'dir ama bu mezhep kendi içinde Eş'arîlik ve Selefiye (Hanbelilik) adlı iki ayrı alt gruba daha ayrılmıştır. Ehl-i Rey, Maturîdîlik olarak devam etmiştir. Ehl-i Sünnet'in teşekkül biçimi ve bu geleneğin Abbasiler, Selçuklular ve Osmanlılar tarafından özenle himaye edilip geliştirilmesi özel bir araştırma konusudur. Ancak Ehl-i Sünnet'in iki büyük kolu olan Eş'ariye ile Matüridiye mezhebi kendi içerisinde sistemli bir kelimâ metodu geliştirmiş ve İslâmî ilimler tarihinde önemli bir yer işgal eden nice âlimler yetiştirmiştir. Diğer taraftan Selefiye'nin Ehl-i sünnet içindeki konumu bu önemli iki mezheple aynı statüde değildir. Selefilik'in konum ve amacını Ehl-i sünnet'in kurumsallaşması öncesine gidip Ahmed bin Hanbel'in (ö. 241/855) çaba ve mücadelesinde aramak gerekir. Nitekim Ahmed bin Hanbel'in Kur'an'ın yaratılmış olup olmadığı tartışması çerçevesinde Mutezile'nin karşısında yer aldığı görülmektedir. Diğer taraftan Selefilik'in asıl vurgusunun Hz. Peygamber ve Sahabe devri Müslümanlığına bütün anlayış, kavram ve kurumlarıyla ne fazla ne eksik aynen yaşatma hassasiyetinde olduğu dikkati çekmektedir. (İşcan 2012: 51-166) Dolayısıyla bugün farklı coğrafyalarda DAES, el-Kaide, el-Tekfir ve'l-Hicre, İhvan gibi değişik isimlerle ortaya çıkan Selefilik, insan aklının ve yaratıcılığının ürünü olan bilim ve medeniyet unsurlarına karşı mesafeli durmaktadır.

Bununla birlikte Mezhepler tarihçileri mezheplerin ortaya çıkışında etkili olan faktörleri maddeler halinde sıralayıp her birinin hangi oluşumda nasıl etkili olduğunu açıklamaktadırlar. Aşağıda bu maddelerin önemlilerine değinilecek, konuyu uzatmamak için de her biri tek tek ele alınmayacak sadece isimler zikredilecektir. Siyaset, kader meselesi, insanların farklı huy ve meşrepte oluşu, Kur'an'ı anlamadaki yorum farklılığı, ırk faktörü, sosyal, kültürel ve ekonomik değişikliklere ayak uydurma sorunu en önemli etkenler olarak sıralanmaktadır. (Hizmetli 1995: 215-219)

Mezhepler incelenirken evvel emirde kaynak gösterilen meşhur "73 fırka hadisi" dikkati çekmektedir. Hz. Peygamber'e nispet edilen bu hadis, bazı

ibare farklılıklarıyla değişik şekillerde rivayet edilmiştir. Örneğin bu hadis Ebu Davud'un *Sünen*'inde şöyle nakledilmektedir: "*Yahudiler 71 veya 72 fırkaya ayrıldılar. Hristiyanlar da aynı şekilde (71 veya 72 fırkaya ayrıldılar). Benim ümmetim de 73 fırkaya ayrılacaktır.*" (Ebu Davud trs., 1) Bu rivayette *kurtulan* ve *sapık fırka* ayrımı yer almazken İbn Mace'nin *Sünen*'inde ise ne kadarının cehennemlik, ne kadarının cennetlik olduğu ve cennete girecek olanların niteliği belirtilmiştir: "*Yahudiler 71 fırkaya bölündüler. Birisi Cennet'te, 70'i Cehennem'dedir. Hristiyanlar 72 fırkaya bölündüler. 71'i Cehennem'de, birisi Cennet'tedir. Muhammed'in nefsi kudret elinde olan Allah'a yemin ederim ki şüphesiz benim ümmetim de 73 fırkaya ayrılacaktır. 72'si Cehennem'de, birisi Cennet'te olacaktır. Ya Resulallah, cennette olacak fırka kimlerdir? diye sorulduğunda, o (s.a.v.) 'cemaattir' diye cevap verdi.*" (İbn Mace 1994: 17)

Bu hadisi analiz eden pek çok araştırmacı, abartılı buldukları bazı rivayetleri metin tenkidi yaparak çürütmekle birlikte genelde senet açısından sağlam görünen rivayeti kabul etme eğilimi göstermektedirler. Bununla birlikte İslâm mezheplerin bu sayıyla sınırlanmasındaki güçlük ortaya konmuş ve rakamın kesretten yani çokluktan kinaye olduğu vurgulanmıştır. Örneğin Osman Oral, çalışmasında "*Onlara yetmiş defa bağışlanma dilesen Allah onları bağışlamayacaktır.*" (Tevbe, 9/80) "*Sonra onu boyu yetmiş arşın olan zincire vurun.*" (Hakka, 69/32); "*İman yetmiş küsur şubedir.*" (Ebu Davud trs. 15) gibi bazı ayet ve hadislerden örnek deliller getirerek bu görüşü kanıtlamaya çalışmaktadır. (Oral, 2014: 300) Bu hadisle ilgili en tehlikeli durum ise, *fırka-i naciye* yani kurtulan mezhebin hangisi olduğu arayışına girilip Müslüman toplulukların birbirini dışlamasına izin verme noktasında yaşanmaktadır.

İslâm dünyasında iki farklı mezhep bulunduğunu göz önünde bulundurmak gerekir. Biz genelde itikadî (inanç) ve siyasî mezheplere dikkat çektiysek de İslâm toplumu içinde bu mezheplerin yanı sıra fikhî mezheplerin de yer aldığını unutmamak gerekir. Fıkıh mezhepleri ibadet, muamelat ve hukukla ilgili ayrıntılarda ortaya çıkan içtihat ve görüş ayrılıklarından kaynaklanmıştır. Nitekim tarihte Hanefilik, Şafilik, Malikilik ve Hanbeliliğin zamanın yönetimleri tarafından resmî mezhep olarak benimsenmesi ve alan hâkimiyeti kaygısıyla mezhep mensuplarının bazen karşı karşıya gelmeleri gibi olaylar vaki ise de bunlar İslâm tarihinin sınırlı dramatik hatıraları olarak kalmıştır. Genelde mezhepler arasında sadece ilmî rekabetin yaşandığını söylemek mümkündür. Hatta bazı dönemlerde engin strateji sahibi yöneticiler her dört Sünnî mezhebi de hak kabul edip her birine kendisini geliştirme imkânı sağlamışlardır. Bir Şîî fıkıh ekolü olmasına rağmen Caferilik de bu toleranstan faydalanmıştır.

2.Mezhebin Ayrışma Konusu Haline Getirilmesi

Risaletin ilk on üç yılı bireysel bir gayretin sonucu olarak tamamen sivil bir hareket şeklinde cereyan ederken Mekke'den Medine'ye yapılan zorunlu hicret, başlangıçta hâkimiyet alanı sadece Medine şehri ile sınırlı siyasî bir yapılanmayı beraberinde getirmiştir. Böylece Hz. Peygamber'in görev alanına dinî misyon yanında siyasî misyon da eklenmiştir. Netice itibariyle de Medineli Müslümanların ortam hazırlamaları sonucu Hz. Muhammed başkanlığında devletleşme süreci başlamış ve Medine'de yaşayan Müslümanlar bir anayasa etrafında birlik olmuşlardır. (İbn Hişam 1936: II/147-150; Watt 1956: 221-225) Diğer taraftan İslâm, devlet eliyle yayılması ve yaşatılması gereken bir din değildir. Hz. Muhammed'in Medine'de devlet kurması ve kendisinden sonra dört halifenin onun siyasî makamını devam ettirmesi, bu gerçeği değiştirmemektedir. İslâm'ın Müslüman yöneticilerin yönettikleri devlet ortamında varlığını sürdürmesi, sadece tebliğ ve Müslümanların dinlerine uygun olarak özgürce yaşamaları önündeki engellerin kaldırılması açısından büyük önem taşımaktadır. Kur'an'ın siyasal kurumların teşekkülüne ilişkin ayetleri süreç ve konjonktüre uygun olarak nazil olmuştur. İslâm'ın bir devlet olarak tecelli etmesi ve Müslüman toplumların dinlerini engelsiz ortamlarda yaşamaları elbette arzu edilen bir gelişmedir. Ne var ki, İslâm, kendi müntesiplerinin yönetmediği ülkelerde de yaşanabilecek bir dindir. Nitekim bu dinin itikadî, ahlakî ve sosyal ilke ve mesajları siyasal mesajlarından daha öncelikli, daha yoğun ve daha güçlüdür.

Bu çerçeve bundan sonra söyleyeceklerimize temel oluşturması açısından önemlidir. Mesela, Takıyyuddin Nebhanî'nin ideolojik söyleminde karşılık bulan "Devletsiz İslâm olmaz!" iddiası ve sloganı, (Nebhanî 1953: 163) Müslümanları yabancı ülke ve devlet idareleri altında strese sokacaktır. Neticede de ya yeni bir devlet kurmak için sonu belirsiz çatışmalar göze alınacak ya da ümitsizliğe kapılıp dini cesurca yaşama kararlılığı zaafa uğrayacaktır.

Müslümanların inanç, ibadet ve muamelât konularında farklı görüşler benimsemeleri çok olağan bir durumdur. Nitekim bu bütün dinlerde görülen bir olgudur. İnançta farklılık gösterilen konular incelendiğinde de bunların teferruata ilişkin olduğu dikkati çeker. Örneğin tevhit yani Allah'a iman, ahiret, peygamberlik, ilahi kitaplar ve meleklerle iman konusunda temelde görüş ayrılığı yoktur. Ancak kaza ve kader konusunda görüş ayrılığı vardır; zirâ kadere iman, Kur'an'da da net olarak emredilmiş bir inanç konusu olmadığı için yoruma dayalı olarak kaderin kabul veya reddi kişinin imanını temelden sarsacak bir mesele olarak görülmemektedir. İnsan hürriyeti, Allah'ın sıfatları, imamet, şefaat, Kur'an'ın yaratılmışlığı, Allah'ın ahirette görülmesi ve kabir azabı gibi meseleler bizim dinî açıdan kesin bir tavır belirlememiz gerektiren hususlar içerisinde yer almamaktadır. Kur'an

yaratılmış olup olmadığı, Allah'ın görme ve işitme gibi sıfatlarının zatına mı ait olduğu veya zatının dışında vasıflandırılması gereken nitelendirmeler mi olduğu ve devlet başkanının peygamber tarafından nas ile tayin edilip edilmediği gibi hususlar, doğrudan inançla alakalı konular değildir. Aksine bu konuları temel dinî ilkeler haline getiren bizzat Müslümanların kendileridir. Dolayısıyla bu meselelerdeki görüş farklılığını abartı kabul edip ayrışma ve çatışma konusu haline getirmenin hiçbir haklılık tarafı olamaz.

Fikhî mezheplerdeki görüş ayrılıkları ise tamamen olağan hususlardır. Zirâ müçtehit imamlar bu konudaki farklılıkların Hz. Peygamber dönemindeki değişik uygulamalara ve farklı zamanlarda söylenmiş hadislerle dayandığı konusunda hemfikirdirler. Buna *icthâh farklılığı* denir. Nitekim bu tür farklılıkların meşru ve hatta ulaşılacak istenen hedef göz önünde bulundurulduğunda gerekli olduğunu belgeler nitelikte, müçtehidin icthâhında yanılması halinde bir sevap, isabet etmesi halinde iki sevap alacağı belirtilmiştir. (Buhari 1992: 21) Üstelik fikhî meselelerdeki görüş ayrılıkları Müslümanlar arasındaki ilmî gelişmeleri de teşvik etmiş ve Müslüman topluma uygulamada birtakım esneklikler getirmiştir. Dolayısıyla fikhî meselelerdeki farklılaşmayı da tehlike olarak görmeye gerek yoktur.

Netice itibariyle bu konudaki asıl mesele, başta yöneticiler olmak üzere çeşitli güç odaklarının mezhepleri kendi meşruiyet ve devamlılıkları açısından araç haline getirmek istemeleridir. Mezhepler gelişip geniş halk kitleleri tarafından kabul ve teveccühe mazhar olunca bu güç, siyasi aktörlerin arzusunu kabartmış, bu güce yaslanmak suretiyle halk nezdindeki meşruiyetini pekiştirmek ve devletini güçlendirmek istemişlerdir. Akıllı yöneticiler yaygın ve güçlü bir mezhebe muhalif ve düşman olma yolunu hiçbir zaman tercih etmemişlerdir. Nadiren mezhep çıkışlı olan bazı devletlerde bunun tersi görülmüşse de bu genel ilkeyi tümünden çürütecek bir gelişme sayılmamaktadır. Mezhep tandanslı devletlere Fatımiler devletini ve Hasan Sabbah'ın kurduğu İran Nizarî İsmailî örgüt/devletini örnek olarak zikretmek mümkündür. Bunlar bir iddiaya dayanarak devlet olma yolunu tercih etmişler ve Hz. Ali ve soyunun masumiyet ve haklılığını kendilerine meşruiyet aracı kılmışlardır. Fatımiler sünnî çoğunluğun yaşadığı Mısır ve çevresini bu ilkedan hareketle Şîî İsmailî mezhep kimliğiyle yönetmişlerdir. Hasan Sabbah'ın konumu ise bundan biraz daha farklıdır. Nitekim onun devleti homojen İsmailî nüfusu yönetmektedir ancak hasmı devrin güçlü sünnî devleti olan Selçuklulardır. Abbasiler de aslında Emeviler'e karşı meşru otorite talebiyle ortaya çıkarken bir parça da Hz. Ali soyunun mağduriyetine yaslanmıştır. Ama ileride bu vurguyu ötelemiş, hatta kendi temellerini sağlamlaştıracağı düşüncesiyle Me'mun ve Mütevekkil dönemlerinde Mutezile'yi resmî mezhep olarak ilan etmiştir. Fakat bu araç ne Abbasiler ne de Mutezile için iyi sonuç vermiş, bir süre sonra Mutezile yanlış

işlere araç edilmenin bedelini Müslümanların gözünden düşmekle ödemiştir. Onu araçsallaştıran Abbasiler birkaç halife sonra Mutezile'yi bırakıp sünniligi resmî mezhep olarak kabul etmişlerdir. (Akbulut 2014: 21-22)

Mezhebin ayrışma konusu haline getirilmesinin tarihteki en manidar örneği, Safeviler'in İmamiye Şiiliğini büyük ölçüde Sünnî nüfustan oluşan İran'ın resmî mezhebi haline getirmesidir. XVI. yüzyıl başlarında İran'da hâkimiyet kuran Şah İsmail'in soyu Sünnî Safeviye tarikatının kurucusu Safiyyüddin Erdebili'ye dayanmaktadır. Şah İsmail, birkaç nesil sonra Şiileşmiş olan Safeviye tarikatına ve Kızılbaş diye tanınan Türkmenler'e dayanarak İran'da Akkoyunluların hâkimiyetine son verip ülkenin yönetimini aşamalı olarak ele geçirmiştir. Şah İsmail'in sultan olur olmaz yaptığı ilk iş Sünnî olan İran'ı şiiileştirmek olmuştur. (DİA İslâm Ansiklopedisi 2008: 35/452; Ocak 2011: 121-124; 196-201) Bu tutum, stratejik açıdan çok önemlidir. Asırlardır Sünnî iktidarlar tarafından yönetilen ve o sırada da yanı başında Osmanlı Devleti gibi güçlü bir devlet bulunan İran'ı Şiileştirmek saltanatına dinî ve ideolojik bir meşruiyet kaynağı ve manevi güç sağlaması açısından büyük önem taşımaktadır. Bu ideolojik kimlikle İslâm dünyasındaki Şiî unsurların teveccühünü kazanacak ve Ali soyuna dayanıyor olmanın manevi avantajlarından faydalanacaktır. Safevilerce Sünnî İran halkı zaman içinde baskı ve propagandayla büyük oranda Şiileştirilmiştir. Hem Safeviler hem de sonraki İran hükümdarları kendilerini güçlü Osmanlı Devletine karşı bu Şiî kimlikle konumlandırmışlar ve Osmanlı'ya karşı Hristiyan Avrupa devletleriyle işbirliği yaparak İslâm'ın Avrupa'da yayılışını durdurmaya çalışmışlardır. Şeriatî'nin de belirttiği gibi, Safeviler yeni ideolojik kimliklerini güçlendirmek için bazı Hristiyan motiflerini alıp içselleştirmekten de geri durmamışlardır. (Şeriatî 2009: 160-161) Burada dikkatimizi çeken en önemli unsur, Safevilerin Şiiliği resmî ideolojik kimlik olarak öne çıkarmaları ve halk nezdinde bunu bir dava haline getirmeleridir. Öte yandan Osmanlılar da kendi ülkelerinde daha yumuşak bir yöntemle de olsa Sünniligi ve fıkhıta Hanefiliği kökleştirmeye çalışmışlardır. Böylece Şia ve Sünnilik iki rakip devlet tarafından uzun süre kendi siyasî amaçları doğrultusunda himaye görmüştür. (Ocak 2011: 29-30, 169-201)

Mezhebin siyasal meşruiyetin de ötesinde yayılma aracı haline getirilmesinin aktüel örneği İran'ın, Irak ve Suriye krizlerindeki tutum ve faaliyetleridir. İslâm Cumhuriyeti vafını taşıyan Şiî İran Devleti, hem seküler ve Rus yanlısı hem de Nusayrî olmasına ve aynı zamanda büyük çoğunluğu Sünnî olan dindar Suriye halkına katliam uygulamasına rağmen Baasçı Esad yönetimini sırf Şia ortak paydası sebebiyle desteklemektedir. Hâlbuki Şiiliğin Nusayrî kolunun İmamiye ve Zeydiye gibi İslâm'ın esaslarına bağlı bir mezhep olmadığı ve hatta içinden çıktığı ana İsmaililik ekolü kadar bile dinî hükümlere sahip ve İslâmî değerlere saygılı olmadığı akademik bilgi olmanın

ötesinde aktüel bir gerçek olarak bilinmektedir. Zalime karşı mazlumun yanında yer almak gerektiğine dair Kur'anî telkine (Hucurat, 49/9) rağmen sırf mezhebî yayılmacılık ihtirasının etkisiyle dindarlık açısından bile kendilerine daha yakın olan Sünnî Suriyelilerin yok edilmesi cürmüne ortak olmaktadır. Irak'taki Sünnî dışlamacılığının vardığı nokta bugün DAES diye bilinen aşırı bir örgütün ortaya çıkarak Selefi İslâm'ın tesisi adına karşı bir şiddet uygulamasına yol açmıştır. 80'li ve 90'lı yıllarda Şiî İran'a karşı nüfusunun büyük oranı Şiî olan Irak'ın Sünnî yöneticisi Saddam Hüseyin'i destekleyip konjonktürel çıkarları değişince de onu ortadan kaldıran Batılı bir güç olan ABD gerçeği de denklemin ne kadar karmaşık olduğunu görmemiz açısından özel bir örnektir. İran'ın Şiilik eksenli politikasına karşılık Suudi Arabistan'ın da Müslüman dünyaya karşı Sünnî ve Selefi bir refleksle davrandığı görülmektedir. Bunlar, mezhebin siyasal enstrüman olarak kullanılmasının tarihte kalmadığının, bugün de aynı şekilde kullanıldığının açık örnekleridir.

Diğer taraftan Yöneticilerin din ve mezhebi araçsallaştırmalarının yanında tarihte bazı âlimlerin yöneticilere yakınlaşmak için hakikatten fedakârlık yaptıklarına da şahit olunmaktadır. Meselâ Hanefî fakihlerinden Bâbertî (ö. 1384) Hanefî mezhebinin tercihi konusunda kaleme aldığı bir risalesinde Şâfiî ve Hanefî mezheplerinin bazı hükümlerini mukayese ederken sıra "büyük günah işleyen veya küçük günahta ısrar eden halifenin düşüp düşmeyeceği yani "in'izâl" hükmüne gelince, "Şâfiîlere göre mün'azil olur yani düşer. Hanefîlere göre düşmez." dedikten sonra zamanının hükümdarına şöyle hitap etmektedir: "Ey dikkatli ve uyanık Melik! Bu mezhebi taklid etmek yani ona uymak ve benimsemek gerekli olur mu olmaz mı?" Bâbertî'nin sözlerinden şu yoruma ulaşmak mümkündür: "Ey Melik, bizim mezhebi tercih et; çünkü aksi taktirde bu sayede hem günah işler hem de saltanat sürersin." Bu davranışın bir İslâm âlimine yakışmadığı tartışma götürmez. (Karaman 1975: 49)

Tuğrul Bey'in veziri Amîdu'l-Mülk el-Kundûrî'nin teşvikiyle camilerde ve minberlerde Eş'arîler'e lânet okunarak, Hanefî ile Şâfiîler'in birbirine muhâlif bir tavır sergilemelerine meydan verilmiştir. Bu karışıklık Horasan, Şam, Hicaz ve Irak'a yayılarak devam etmiş, netice itibarıyla Kuşeyrî, İmâmü'l-Harameyn ve İbn Muvaffak gibi devrin önemli âlimlerine bazen hapis cezasıyla eziyet edilmiş ve bu şahıslar vatanlarını terketme mecburiyetinde bırakılmıştır. Eş'arîleri lânetleme âdeti Sultan Alparslan ve Vezir Nizâmü'l-Mülk zamanına kadar devam etmiş, ancak bu dönemde ülkelerini terk eden ulemanın geri dönüşü sağlanmıştır. (Karaman 1975: 50)

Hicrî VII. asırda, İsfehan şehrini ziyaret eden meşhur coğrafyacı Yakut el-Hamevî (ö. 626/1228) *Mu'cemu'l-Buldân* adlı eserinde şu satırlara yer vermektedir: "Zamanımızda ve daha önce bu şehir ile civarı defalarca harap

3.Mezhep Ayrışma Konusu Olmaktan Çıkarılabilir mi?

Her ne kadar senet itibariyle sahih ve hasen hadis grubuna girmiyorsa da âlimler arasında büyük şöhret kazanan ve içtihadı teşvik noktasında esas alınan Hz. Peygamber'in "*Ümmetimin ihtilaflı rahmettir.*" sözü Müslümanları kendi aralarındaki görüş ayrılıklarını hayra yormaya ve bu ihtilafları ilmî gelişme açısından olumlu karşılamaya teşvik etmektedir. (Kutlay 2004: 81-89) Daha da önemlisi Hz. Peygamberden (s.a.v) nakledilen şu rivayet, ortaya yeni meseleler çıktığında içtihat yapmayı teşvik sadedinde yol gösterici olarak benimsenmiştir: "*Müçtehid icihad eder de doğru hükmü bulursa iki (bir rivayette on) ecir, icihad eder de hükmünde yanlırsa bir ecir alır.*" (Buhari 1992: 21)

Buna bağlı olarak Müçtehit imamlar döneminde mezhepçilik yapılmamış, insanlar uygun gördükleri içtihatları benimsemişlerdir. Müçtehit mezhep imamları, insanların araştırmadan taklide yönelmelerine karşı çıkmışlar, kendi görüşlerinin ancak doğru bulunması halinde benimsenmesine rıza göstermişlerdir. Nitekim Ebu Hanife şöyle demiştir: "Nereden söylediğimizi (hükmümüzün delil ve kaynağını) tetkik edip bilmeden bizim reyimizle fetva vermek hiçbir kimse için helal değildir." (Dehlevî, 1978: 49) Ebu Hanife'nin başka bir rivayetinde ise şöyle dediği nakledilmiştir: "Bu benim reyimdir ve elde edebildiğim reylerin en iyisidir. Bundan daha iyisini bulan olursa onu kabul ederiz." (Ebu'l-Meâlî, 2001: I/55)

İmam Malik de bu yaklaşımı destekleyici mahiyette şöyle demiştir: "Rasulullah (s.a.v) müstesna herkesin sözü kabul ve ret edilebilir." (Dehlevî 1978: 49) Harun Reşid, İmam Malik'in mezhebini ihtiva eden *Muvatta'*yı bağlayıcı kanun kitabı yapmak ve bir nüshasını Kâbe'ye asmak istemiş, fakat o, insanların belli bir mezhebin görüşlerini kabul etmek zorunda kalmamaları ve kazaî hükümlerde kolaylık sağlanması için buna karşı çıkmış yani görüşlerinin resmî mezhep haline getirilmesini engellemiştir. (Ebu Zehra trs, 419) Onun Harun Reşid'e hitaben: "Muvatta'ı tek kanun haline getirme! Çünkü ulemanın farklı görüşleri bu ümmet için rahmettir, herkes kendine göre sahih olana uymuştur, hepsi hidayet üzeredir ve her biri Allah'ı murad etmektedir." (Karaman 1975: 49) demesi bu açıdan çok anlamlıdır.

20. yüzyılın üçüncü çeyreği (1945-1972) ise Müslümanların mezhep farkını abartmadan birbirlerine saygılı ve hoşgörülü bir tutumla yaklaşmalarını hedefleyen çok önemli bir projeye Daru't-Takrib kurumunun kuruluşuna tanıklık etmiştir. Daru't-Takrib, İranlı Şîî âlim Muhammed Tâkî el-Kummî (ö. 1371/1950) önderliğinde bir grup Şîî âlimin önerisi ve aralarında Şeyh Mahmud Şeltut'un (ö. 1963) da bulunduğu bazı Sünnî âlimlerin katılımıyla Mısır'da Sünnî ve Şîî Müslümanları yakınlaştırmak maksadıyla kurulmuş olan bir müessesedir. 1949 yılında *Risaletü'l-İslâm* adıyla bir dergi

çıkarmaya başlayan bu kurum, sonraki faaliyetlerini ağırlıklı olarak söz konusu derginin neşrine hasretmiştir. Üç aylık periyotlar halinde çıkan dergi 1972 yılına kadar devam etmiştir ve kurumun amaçları şu üç maddede özetlenmiştir: (1.) İnanılması zaruri akaid konularının dışında kalan anlayışların, birbirlerinden uzaklaşmalarına sebep olduğu İslâm mezhepleri mensuplarını “İslâmi gruplar” adıyla bir araya getirmek, (2.) İslâm’ın genel esaslarını çeşitli dillerle neşredip toplumların bunlara olan ihtiyacını karşılamak, (3.) Müslümanlar arasındaki ayrılıkları gidermeye çalışıp aralarını bulmaya gayret göstermek. Bu kurum iki kesim arasındaki mesafeyi kaldırıp birbirlerinin inanç ve uygulamalarına saygılı olmayı sağlayacak girişimlerde bulunmuştur. (Üzüm 1998: 172-177)

Darüt’t-Takrib’in faaliyetleri içerisinde Ezher Üniversitesi Rektörü Mahmud Şeltut tarafından verilen fetva çok meşhurdur. Kurumun dergisinde “Tarihî Fetva” adıyla de yer alan bu fetva, iki şıklı bir soru ve cevap şeklinde düzenlenmiştir. Soru, ibadet ve muamelatın sahih olması için tanınmış dört mezhepten birini taklid etmenin şart olup olmadığı, ayrıca Caferiyye ya da Zeydiyye fikhıyla amel edilip edilemeyeceği hakkındadır. Şeltut bu sorulardan ilkinde cevap verirken dini anlamda bir mezhebe bağlanmanın vacip olmadığını, aksine bir Müslümanın görüşleri sahih nakillerle bize kadar intikal eden ve kitaplarında hükümleri tedvin edilmiş bulunan mezheplerden birini taklid etmesinin caiz olduğunu, ayrıca bir mezhebe uyan kimsenin diğerini taklid etmesinde de bir beis bulunmadığını belirtmiştir. Şeltut’un ikinci soruya cevabı ise şu şekildedir: “Caferiyye mezhebinin hükümleriyle amel etmek, Ehl-i Sünnet mezheplerinde olduğu gibi caizdir. Müslümanlar bunu bilmeli ve birtakım mezhepler hakkında sahip oldukları taassuptan kurtulmalıdır. Allah’ın dini bir mezhebe uymayı icap ettirmediği gibi, Allah inananları bir mezhebe bağlılıkla zorunlu kılmadığı gibi hakikat sadece bir mezhebe münhasır da değildir. Bütün müçtehitler makbuldür. Nazar ve icihad ehli olmayan kimselerin bunları taklid etmeleri caizdir.” Şeltut’un bu fetvası bilâhare Şîî âlimler tarafından çok kullanılmış ve bazı müellifler eserlerinin dibacesinde buna referansta bulunmuşlardır. Ayrıca bu fetvaya bağlı olarak Mısır’da Caferî mezhebinin tedrisi ile ilgili faaliyetler gerçekleştirilmiştir. (Üzüm 1998: 172-177)

Her mezhebin, velev ki sû-i şöhret kazanmış olsun, düşünce hayatımıza getirdiği önemli açılımlar vardır. Mesela, Haricilik sayesinde “Hilafet Kureyş’in hakkıdır.” anlayışı ciddi şekilde tartışmaya açılmıştır. (Hatiboğlu, 1978: 162 vd.) Haricîler, zaman zaman kendileri çiğnemiş olsalar bile eşitlik ve demokrasi kültürünü kazanma açısından diğer Müslümanlara öncülük etmişlerdir. (Akbulut 1989: 343) Mürcie, iman-amel ve büyük günah meselelerinde diğer mezheplere karşı çıkararak fikir özgürlüğü, adalet ve hoşgörü esasına dayalı bir iman anlayışı getirmiştir. (Kutlu 2000: 104-141)

Hicri ikinci yüzyılın başlarında İslâm'ın dünya görüşünü, diğer dünya görüşlerine karşı savunmak ve bu görüş mensuplarını Müslümanlaştırmak için Mutezile ekolüne bağlı âlimlerce Kelam ilmi kurulmuştur. Bu ilim Müslümanlara özgü bir ilimdir. Söz konusu ilim akıl ve Kur'an olmak üzere iki kaynağa dayanır. (Akbulut 2014: 19) Mutezile, akli ön plana çıkararak, İslâm medeniyetinin doğuşuna büyük katkı sağlamış, İslâm inanç esaslarını gayrimüslimlere karşı savunmuş; ayrıca Müslümanlar arasında felsefenin doğup gelişmesine zemin hazırlamıştır. Selefilik, Peygamber asrındaki dinî safiyeti sürdürme, Şii'lik ise Hz. Peygamber ve ailesine duyulan sevgi ve sadakati pekiştirme açısından diğer mezheplere bağlı Müslümanlara örnek olabilir. Buradan hareketle Farklı dinî yorumlara mensup topluluklar kültür desenleri oluşturarak, İslâm medeniyetinin gelişmesine katkıda bulunmuştur. Zirâ Fikir zenginliği ancak farklı anlayışların bir arada barış içerisinde yaşamasıyla sağlanabilir. (Bağlıoğlu 2010: 87)

“Dinde zorlama yoktur. Hak ile batıl birbirinden ayrılmıştır. O halde kim tağutu reddedip Allah'a inanırsa kopmayan sağlam kulpa yapışmış olur.” (Bakara, 2/256) ayetinde belirtildiği üzere, insanlar istedikleri dini bile seçmekte hür bırakılmışken herhangi bir mezhebi ve dinî yorumu benimsemeye öncelikle zorlanamaz. Dini anlama konusundaki hoşgörü ilkokul sıralarından itibaren başlayan bir din eğitimi ve öğretimiyle sağlanabilir. 2000'li yıllardan itibaren geliştirilen DKAB öğretim programlarında temel alınan “Kur'an merkezli”, “mezheplerüstü dinler açılımlı” ve “İslâm'ın kök değerleri”ni merkeze alan yaklaşımlar bu açıdan önemli girişimlerdir. Bu yaklaşımı sürdürmek ve geliştirmek gerekir. (MEB 2005: 12; MEB 2007: 2) Dinin ortak temel ilke ve kuralları ile insanın yorum ve tasarrufuna bırakılmış kısımlarını birbirinden ayırt etmek gerekir. Böyle bir anlayış kazandırıldıktan sonra herkesin kendi kabulleri doğrultusunda dindarlığını sürdürmesinde hiçbir mahzur yoktur.

Sonuç

Bütün bu bilgi ve değerlendirmeler ışığında şunları söylemek mümkündür: Her birey din ve vicdan özgürlüğü çerçevesinde dilediği dinî yorumu seçme, kendi din anlayışını özgürce açıklama ve ona uygun olarak yaşama hakkına sahiptir. Çünkü iman, sorumluluk ve hesap bireyseldir. Allah her bir mümini birey olarak hesaba çekecektir. (Meryem, 19/80, 95) Toplu iman, toplu hesap ve toplu kurtuluştan söz etmek mümkün değildir. Dinî sorumluluk, cihat ya da emr-i bi'l-maruf ilkelerini aşırı boyutlara tırmandırıp her şeyden ve her kişiden sorumlu olma, insan bedeni üzerinde bile hak iddia etme şekline dönüşmemelidir. (Özyiğit 2012: 121)

İslâm içi tartışmaların bu kadar şiddetli olmasının bir sebebi, her ihtilafı bir hak-batıl mücadelesi görme eğilimidir. Hâlbuki saf inanç diye bir kategori

bağlamı bulunmamaktadır. İnanç, önceden düzenlenmiş bir kategori değildir, doğaçlama, uyarılma ve yorumlama alanına girmektedir. İnanç, dünyevi ihtilafların din boyası giydirilmiş şekline karşılık gelebilir. Dolayısıyla burada bir yanılma payı, bir uzlaşma marjı bırakılması söz konusu olmalıdır. “Allah’a hizmet etmekle Allah’ı kendine hizmet ettirmek arasındaki sınır çok incedir.” (Akyol 2013: geneli)

Mezhepler, hakikatin ifade edilmesinde değerli birer gayret olarak farklı sosyal, kültürel ve coğrafi ortamlarda neşv-ü nemâ bulmuş değişik fikir tezahürleridir. Dindeki farklı yorumlar çelişki değil, yorum zenginlikleri olarak görülebilir. Taassubun kırılması ve hoşgörü ortamının sağlanması ancak değişik mezheplere ait görüşlerin felsefi arka planlarının öğrenilmesiyle mümkündür. Demokrasi kültürünün gelişmesi, mezhep taassubunu aşmanın en açık yoludur. Çünkü en önemli demokratik eylem, tevazudur. Tevazu, kendi değerlerinin ve öteki değerlerin olduğundan fazla yüceltilmesini reddeder. Erdemlerle övünmek ve kibirlenmek tevazudan yoksun olmaktadır. Tevazu, küstahça kibrin karşıtıdır. Tevazu üstünlük iddialarını sorgulayarak güçsüzlere güç veren ve güçlüyü ehliyleştiren hayati bir kaynaktır. (Keane 2010: 274-275) Diğer mezhep mensuplarının özel törenlerine katılmak ve özel günlerini tebrik etmek toplumda karşılıklı hoşgörü ve anlayışı geliştirecektir.

Mezheplerin tümünden telifi düzeyinde olmasa da bazı konularda diğer mezheplerin görüş ve uygulamalarının daha uygun görülmesi halinde tatbik edilebileceğine dair bir esneklik gösterilebilir. Farklı mezhep mensupları arasında komşuluk ilişkileri teşvik edilmeli, evlilikler yadırganmamalıdır. Bu yaklaşımlar toplumsal kaynaşmaya katkı sağlayabilir. Diğer mezhep mensuplarından bahsederken ötekileştirici değil, din kardeşliğini öne çıkaran bir dil kullanılmalıdır. Diğer mezhep mensuplarının değer verdikleri şahsiyet, mekân ve eşyaları tezyif etmekten kaçınmak gerekir. Din eğitim ve öğretiminde yaygın mezhebin inanç ve ibadet uygulamalarına daha çok yer verilse de diğer mezheplerin inanç ve uygulamalarından da İslâm’ın diğer meşru yorum ve uygulama biçimleri olarak bahsedilmelidir. Her mezhep mümkünse kendi temel kaynaklarından öğrenilmeli, mensuplarının kendilerine ilişkin tanımlamaları esas alınmalıdır. Hak mezhep kavramını sadece dört Sünnî fıkıh mezhebiyle sınırlı tutarak kullanmaktan uzak durmak gerekir. Çünkü bu tabir, tarihteki Sünnî-Şîî kutuplaşmasının izlerini taşımaktadır. Böylesine muğlak bir tanım yerine Kur’an’ın ana ilkelerine uygunluk açısından bir analiz ve değerlendirme yapmayı tercih etmek gerekir. Mezheplerin dinamik sosyal hayata ve insan bilgisindeki gelişmelere bağlı beşerî ve tarihî yorum ve yapılar olduğunu göz önünde bulundurarak gerektiğinde bazı yaklaşımlarının değişebileceği kabul edilmelidir.

Müslüman coğrafyalar iç çatışmaların girdabında tükeniş ve yok oluşa doğru sürüklenirken yapılması gereken ilk şey, içeride ortak mutabakat alanını genişletmek ve güçlendirmek olmalıdır. Ortak mutabakat alanı, bütün Müslümanların üzerinde anlaştığı, hepsi için iyi ve güzel olan değerler ve çıkarlar bütünüdür. Kapalı cemaatleşme, diğerine öfke duygularının etrafında örülmektedir. İslâm ülkelerinin Batılı güçler tarafından yeniden şekillendirilmek istendiği ve mezhep ayrılıklarının kışkırtıldığı 21. yüzyılın bu ilk çeyreğinde Müslümanların birbirlerine sırt çevirerek ve birbirlerini kırarak İslâm düşmanlarının işini kolaylaştıracak tahriklere gelmemeleri gerekir. Bilhassa Irak ve Suriye özelinde bariz olarak görülen mezhep tahrikinin bilinçli ve maksatlı olarak yapıldığı anlaşılmaktadır.

Kaynaklar

- Ahmed b. Hanbel (1999). *el-Müsned*, Beyrut.
- Akbulut, Ahmet (1992). *Sahabe Devri Siyasi Hadiselerin Kelami Problemlere Etkileri*, İstanbul, Birleşik Yayıncılık.
- Akbulut, Ahmet (1989) “Hariciliğin Siyasi Görüşlerinin İtikadileşmesi”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. XXXI, ss. 331-348.
- Akbulut, Ahmet (2014). “Müslüman Zihninin İnşasında Kelam İlminin Önemi ve Yeri”, *İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, cilt: V, sayı: 1, s. 9-31.
- Akyol, Mustafa (2013). “Müslümanlar Niçin Çatışıyor?”, *Star Gazetesi*, 14 Ağustos 2013 Çarşamba.
- Ay, Mahmut (2003). “Bireyselliğin Teolojik Temellerinden Biri Olarak İman”, *Dini Araştırmalar*, Ocak-Nisan 2003, C, 5, s. 15, ss. 89-108.
- Aydın, Mahmut (2009). “Dinsel Çoğulculuğun Öteki ile Birlikte Yaşamaya Katkısı Üzerine Bazı Mülahazalar”, *Milel ve Nihal*, 6 (2), 9-30.
- Bağlıoğlu, Ahmet (2010). “Mezhepsel Çoğulculuk ve Temelleri”, *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 15: 1 ss. 71-97.
- Bağlıoğlu, Ahmet (2013). Suriye’de Mezhep Hareketlerinin Güncel Siyaset Üzerine Etkileri, *e-makâlât Mezhep Araştırmaları*, VI/2 (Güz 2013), ss. 495-523.
- Buhari (1992). *el-Camiu’s-Sahih*, İstanbul.
- Bulut, Halil İbrahim (2011). *İslâm Mezhepleri Tarihi*, Ankara.
- Bulut, Zübeyir (2010). “Dinsel Çoğulculuk ve Ortaöğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersinde Diğer Dinlerin Öğretimi” *Kelam Araştırmaları* 8:2 ss. 65-90.

- Dehlevî Şah, Veliyyullah (1978.) *İkdu'l-Cid fî Ahkâmi'l-İctihad ve 't-Taklid*, Kahire.
- Demir, Hilmi (2014). *Selefililer ve Selefi Hareketi İşid Ne Kadar Sünnîdir?*, Özel Rapor, 21. Yüzyıl Türkiye Enstitüsü, Ankara.
- DİA (2008). *İslâm Ansiklopedisi*, C. 35, s. 452, İstanbul.
- Düzgün, Şaban Ali (2011). "İslâm'ın Yerelleştirilmesine Tepki Olarak Entelektüel Milliyetçilik: Hanefilik Örneği", *Dini Araştırmalar*, Cilt: 14, Sayı: 39, ss. 5-19.
- Ebu Davud, (Trs.) *Sünenu Ebi Davud*, İstanbul.
- Ebu Zehra, Muhammed, (Trs) *Mezhepler Tarihi*, çev: Sıbğatullah Kaya, İstanbul.
- Ebu'l-Meâlî, Cemaleddin Mahmûd (2001). *Gayetü'l-Emani fî'r-Red ale'n-Nebhani*, Riyad.
- el-Verdanî, Salih (1988). *Mısır'da İslâmî Akımlar*, çev. H. Acar-Ş. Duman, Fecr Yay., Ankara.
- Hatiboğlu, Mehmet Said (1978). "İslâm'da İlk Siyasi Kavmiyetçilik Hilafetin Kureysîliliği", *A.Ü.İ.F.D.* XXIII, ss. 121-213, Ankara.
- Hizmetli, Sabri (1983). "İtikadi İslâm Mezheplerinin Doğuşuna İctimai Hadiselerin Tesirleri Üzerine Bir Deneme", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. XXVI, ss. 653-680.
- Hizmetli, Sabri (1995). "İtikadî İslâm Mezheplerinin Ortaya Çıkış Sebepleri ve Babilik-Bahailik", *İslâm'da İnsan Modeli ve Hz. Peygamber Örneği (Kutlu Doğum Haftası: 1993)*, Ankara.
- İbn Hişam (1936). *Sîretü'n-Nebeviyye*, Mısır.
- İbn Mace (1994). *es-Sünenu İbn Mace*, Kahire.
- İbn Teymiyye (1986). *Minhâcü's-Süneti'n-Nebeviye*, thk. M. R. Salim, Müessesetü Kurtuba, Riyad.
- İşcan, Mehmet Zeki (2012). *Selefilik, İslâmî Köktencililiğin Tarihi Temelleri*, (4. Baskı) Kitap Yay., İstanbul.
- İşcan, Mehmet Zeki (2013). "Selefililiğin Şiilik Değerlendirmeleri Bağlamında Nefret Ve Şiddet Söylemi", *e-makâlât Mezhep Araştırmaları*, VI/2, ss. 151-172.
- Karaman, Hayrettin (1975). "İslâm Tarihinde Mezhep Kavgaaları", *Diyanet Dergisi*, Ocak-Şubat 1975 Cilt: XIV, sayı: 1, s. 47-51
- Keane, John (2010). *Şiddet ve Demokrasi*, çev. Meral Üst, İmge Yay., Ankara.
- Kutlay, Halil İbrahim (2004). "Ümmetimin İhtilafı Rahmettir Sözü Üzerine Bazı Mülâhazalar", *Hadis Tetkikleri Dergisi*, c. 2, sayı 1, s. 81-104

- Kutlu, Sönmez (2000). *Türklerin İslâmlaşma Sürecinde Mürcie ve Tesirleri*, Ankara.
- MEB (2005). *Ortaöğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretim Programı*, Ankara.
- MEB (2007). *İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi İlköğretim Programı*, Ankara.
- Nebhani, Takuyyiddin, (1953). *İslâm Nizamı*, Baskı yer yok.
- Ocak, Ahmet Yaşar (2011). *İslâm'ın Ayak İzleri-Osmanlı Dönemi*, İstanbul.
- Oral, Osman (2014). “73 Fırka Hadisinin Kelâm İlmi Açısından Değerlendirilmesi”, *Kelam Araştırmaları* 12/2, s. 295-314
- Özler, Mevlüt (2010). *İslâm Düşünce Tarihinde 73 Fırka Anlayışı*, Rağbet Yay., İstanbul.
- Özyiğit, Ercan (2012). *Geleneksel İslâm karşısında Radikal İslâm: Beden Politikaları ve Şiddet*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Gazetecilik Anabilim Dalı, Ankara.
- Sarıkaya, M. Saffet (2008). “Dinde Marjinalleşmenin Pratik Boyutuna Dair Bazı Değerlendirmeler (İslâm Mezhepleri Tarihi Açısından Bir Çözümleme Denemesi)”, *e-makâlât Mezhep Araştırmaları*, I/1, ss. 27-41.
- Şahin, Hanefi (2012). “İbn Teymiyye'nin Şii Karşıtlığında Bazı Parametreler”, *EKEV Akademi Dergisi*, yıl: 16, sayı: 51.
- Şeriati, Ali (2009). *Ali Şiası Safevi Şiası*, Çev. Hicabi Kırılangoç, Ankara.
- Üzüm, İlyas, (1998). “Sünnî-Şîî Yakınlaşması: Darü't-Takrib Tecrübesi”, *İslâm Araştırmaları Dergisi*, Sayı 2, 171-185.
- Watt, William Montgomery (1956). *Mohammad at Madina*, Oxford.
- Yıldız Harun (2010). *Haricîliğin Doğuşu Ve Gelişimi*, Ankara.
- Yürük, Tuğrul (2015). “Cumhuriyet Dönemi Din Öğretimi Programlarında Farklı Din Anlayışlarına Ayrılan Yer”, *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 15 (1), 55-75.

KATILIM ŞARTLARI GENEL İLKELER

1. Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, uluslararası hakemli bir dergi olup yılda dörder aylık dönemler hâlinde üç sayı olarak yayımlanır.
2. Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisine gönderilecek makaleler daha önce hiçbir yerde yayımlanmamış, özgün, araştırma, derleme ve kuramsal çalışmaların yayımlandığı sosyal bilimler alanına ilişkin disiplinler arası bir dergidir.
3. Makalenin Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisine gönderilmesi, yayımı için başvuru olarak kabul edilir. Makaleler için yazara telif ücreti ödenmez.
4. Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisinde yayımlanan makalelerin içerikleriyle ilgili her türlü yasal sorumluluk, yazar(lar)a aittir.
5. Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, gönderilen makalelerde düzeltme yapma, makaleleri yayımlama ya da yayımlamama hakkına sahiptir.
6. Yayım dili Türkçe olmakla birlikte, uygun görülmesi durumunda İngilizce, Almanca, Rusça ve Fransızca makalelere de yer verilmesi mümkündür.
7. Makalenin başında 160 kelimeyi aşmayacak biçimde Türkçe özet, 3-5 kelimelik anahtar kelimeler; Makalenin İngilizce başlığı, İngilizce özeti ve İngilizce anahtar kelimelere yer verilmelidir.
8. Makalelerin hangi yazar tarafından sisteme yüklendiği ya da gönderildiği, sistem sorumlusu tarafından görülebildiğinden, bu bilgiler, makaleler hakem sürecinden geçtikten sonra, yazıya editör tarafından eklenecektir. Dolayısıyla makaleler sisteme girilirken, gözden geçirilip yazara ait herhangi bir bilginin yazıda yer almadığından emin olunmalıdır.
9. www.sbedergi.ibu.edu.tr adresindeki Makale Takip Sistemi aracılığıyla dergiye makale göndermek için aşağıdaki işlemler gerçekleştirilmelidir:
 - Yazar bilgileri ana metinde olmamalıdır. Yazar bilgileri için ayrı bir dosya hazırlanmalı ve sırasıyla aşağıdaki işlemler yapılmalıdır.
 - Makale ana metin ekleme sayfasında yer alan dosya seçimi penceresi açılarak bilgisayarın sabit sürücünde bulunan dosyanın bulunmasına arayacak gözet (ya da dosya seç) tıklanır.
 - Dosyanın yeri belirlenir ve işaretlenir.

- Sayfadaki dosya gönder düğmesi tıklanır, dosya bilgisayardan derginin internet sitesine yüklenir. Yüklenen dosyanın adı sistem tarafından otomatik olarak değiştirilir.

- Dosya yüklendikten sonra, sayfanın alt kısmında yer alan kaydet ve devam et düğmesi tıklanır.

- Ek dosyalar bölümü yazarın iletişim bilgilerini, güncel akademik özgeçmişini, makale kapak sayfasını eklemek için konulmuştur. Ek dosya eklemek için izlenecek adımlar makale yükleme bölümündeki gibidir.

10. Dergiye gönderilen yazıların daha önce başka bir yerde yayımlanmamış olması gerekmektedir. Kitap hâlinde yayımlanmamış sempozyum bildirilerinin yayımı ise, bu durumun belirtilmesi şartıyla mümkündür.

11. Yazılar, mutlaka aşağıda belirtilen formatta gönderilmelidir. Sisteme bu formatta girilmeyen yazılar değerlendirmeye alınmayacaktır.

KAYNAKLARIN VE ALINTILARIN METİN İÇERİSİNDE GÖSTERİLMESİ

1. Metin içinde gönderme ve ya alıntıları ifade etmek için dipnot yapılmaz. Bunun yerine ilgili bölüm sonunda parantez açılır ve “Soyadı yayın yılı: sayfa numarası” şeklinde kısa bilgi verilir. Kitaplardan yapılan alıntılarda sayfa bilgisi mutlaka parantez içindeki bilgiler arasında yer almalıdır.

Örnekler:

- ...gösterilmiştir (Tezcan 1994: 15).
- Araştırma dili, büyük ölçüde terimlerden oluşur. Dolayısıyla “terimler, bilim ve sanat kavramlarını karşılayan özel anlamlı sözcüklerdir” (Özdemir 1973: 18).

2. Metin içerisindeki kaynaklarla ilgili künye bilgileri dışında bir açıklama gerekiyorsa, bu amaçla cümlelerin ya da kelimenin sonunda numaralandırma yapılarak dipnot ya da son not sisteminden yararlanılabilir. Örneğin yazarın unvanı, çalıştığı kurum ve uzmanlık alanı ya da bir terimin anlamı, hatırlatma notu verme gibi amaçlar için bu yöntem kullanılabilir.

Örnek:

- ...tanımlanmıştır¹.
- ...oranlanmış ortalamalardır².

3. Eğer metin içinde başka bir metne sadece gönderme yapılmışsa ya da başka bir metinden ilham alınmış; ama bu ilham, yazarın kendi plânlaması ve anlatımıyla ortaya konmuşsa, tırnak işareti kullanılmadan, ilgili metinden sonra parantez içinde “Soyadı yayın yılı: sayfa numarası” bilgileri verilir.

Örnek:

- ...anlaşılmıştır (Tezcan 1994: 52).

4. Eğer metinde başka bir metinden alıntıya yer verilecekse tırnak işareti mutlaka kullanılmalıdır. Alıntılanan metin, bir paragraf oluşturacak boyutta ise farklı bir biçimlendirme (daha küçük punto) ile verilmelidir. Kaynak metinle ilgili bilgilerin verilmesinde, yukarıdaki hususlara dikkat edilmelidir.

Örnek:

- Özdemir (1973: 18)’e göre, “terimler bilim ve sanat kavramlarını karşılayan özel anlamlı sözcüklerdir.”

5. Eğer aynı yazarın aynı yılda yayımlanan iki ya da daha fazla sayıdaki eserine atıfta bulunulması gerekiyorsa, yazarın ilk atıfta bulunulan eseri yukarıdaki örnekte olduğu gibi gösterilirken, aynı tarihli ikinci (varsa ve gerekliyse üçüncü) eseri tarihin yanına alfabenin ilk harfi (aynı yazarın diğer eserleri için de alfabenin sırasıyla diğer harfleri) yazılarak gösterilmelidir.

Örnek:

- ...olduğu saptanmıştır (Phan 2009: 52). Benzer biçimde, ...olduğuna yönelik önemli bir kanıt elde edilmiştir (Phan 2009a: 125). Phan (2009b) yaş ve cinsiyet değişkenlerine odaklandığı diğer çalışmasında ise...

6. Alıntılanan metin, orijinal kaynaktan değil de ondan yararlanan bir kaynaktan; yani dolaylı alıntı yapılıyorsa bu durum, parantez içinde kısa künye bilgileri verilirken şöyle belirtilir: Orijinal kaynağın yazarının soyadı yayın yılı: sayfa; Aktaran: soyadı yayın yılı: sayfa.

Örnek:

- ... (Arat 1951: 74; Aktaran: Tezcan 1994: 49).

7. Metin içinde alıntı ya da gönderme yapılan metnin yazarı birden fazlaysa yazarların soyadları arasında “virgül” ve “ve bağlacı” kullanılır. Ancak yazar sayısı üçten fazlaysa ilk yazarın soyadından sonra vd. (ve diğerleri) ifadesinin kullanımı daha uygundur.

Örnek:

- ...(Eckman, Tezcan ve Zülfikar 2004: 132).
- ... (İhsanoğlu vd. 2008: 133).

8. Herhangi bir ifade ya da açıklama için birden çok yazara atıfta bulunmak gerekiyorsa kaynak gösterimi aynı parantez içerisinde, yazarların soyadlarının baş harfleri dikkate alınarak ve alfabetik bir sırayla yapılmalıdır.

Örnek:

- ...olarak ifade edilebilir (Demirel 2004: 33; Ercilasun 1983: 59; Rencher 2002: 123; Sönmez 2007: 77; Stevens 1996: 36; Yang 2003: 39).

9. Kaynakla ilgili bilgiler verilirken eksiklikler varsa; söz gelimi yayın yeri ya da yayıncı bilgisi kitapta yer almamışsa bu bilgiler verilmez; ancak sıralamada herhangi bir değişiklik yapılmaz.

10. Alıntı, bir makaleden yapılmışsa, alıntının yapıldığı sayfa numarası parantez içi bilgilerde verilir. Kaynaklar bölümünde ise makalenin sayfa aralıkları bilgisine yer verilmelidir. Makalenin bütününe gönderme yapılmışsa bu kez parantez içi bilgilerde de sayfa aralıkları belirtilmelidir.

Örnek:

- ... (Duman 1997: 113-129).

11. İnternet kaynaklarından yapılan alıntılar parantez içerisinde ve alıntının yapıldığı kaynağa doğrudan ulaşmaya imkân sağlayacak şekilde tam olarak verilmelidir. İnternet adresinin uzun kodlamalar içermesi durumunda kaynağın ana adresinin ardından ilk uzantısı verilerek atıfta bulunulabilir.

Bununla birlikte, internet adresinin sonuna virgöl konulduktan sonra bilginin hangi tarihte elde edildiği yazılmalı ve ardından “erişildi” kelimesi eklenmelidir.

Örnek:

- Özgenç (2012) ...olarak ifade etmektedir (<http://www.Algoritmaconsulting.com/makale.asp?id=14>, 17 Kasım 2014’te erişildi).
- ...ifade edilmektedir (Özgenç 2012, <http://www.algoritmaconsulting.com/makale.asp?id=14>, 17 Kasım 2014’te erişildi).

12. Ülkemizde bibliyografya hazırlamayla ya da alıntılamayla ilgili uygulamalarda tam bir birlik sağlandığını söylemek mümkün değildir. Uygulamalar arasında bazı farklılıklar bulunmaktadır. Bu farklılıkların daha çok nokta, virgül kullanımı, çok yazarlı künyelerde kısaltma yapma gibi ayrıntılarla ilgili oldukları da unutulmamalıdır. Bu durumda akademisyenin tercihlerinde tutarlı olması, önem kazanmaktadır.

KAYNAKLARIN KAYNAKLAR KISMINDA GÖSTERİLMESİ

Kaynaklar kısmında yer alacak olan eserlerin tümü asılı tarzda ve 1,25 cm(1 tab) girintili olarak yazılmalıdır. Metin içerisinde atıfta bulunulan kaynakların gösterimine ilişkin örneklere aşağıda yer verilmiştir.

Kitap Örnekleri

Aksan, Doğan (1990). *Her Yönüyle Dil*. III. Cilt. Ankara: TDK Yayınları.

Ergin, Muharrem (2009). *Dede Korkut Kitabı*. II.Cilt. Ankara: TDK Yayınları.

Timurtaş, F. Kadri (2005). *Eski Türkiye Türkçesi*. Ankara: Akçağ Yayınları.

Karahan, Leyla (1996). *Anadolu Ağızlarının Sınıflandırılması*. Ankara: Akçağ Yayınları.

Türkçeye Çevrilmiş Kitaplarla ilgili Örnekler

Gegenfurtner, R. Karl (2005). *Beyin ve Algılama*. Çev. B. Konukman. İstanbul: İnkılap Kitabevi.

Nunes, Terezinha ve Bryant, Peter (2008). *Çocuklar ve Matematik: Matematik Öğretiminde Yeni Adımlar*. Çev. S. Koçak. İstanbul: Doruk Yayıncılık.

Editörlü Kitaplarla İlgili Örnekler

Editör ya da editörler aracılığıyla birden çok yazarın makalelerinin belirli bir konu çerçevesinde bir araya getirildiği kitaplara kaynaklar listesinde yer verilirken, öncelikle alıntı yapılan yazarın adı ve makalesinin adı yazılmalıdır. Editörün adının yalnızca baş harfi ve soyadının tamamı yazılmalıdır. Eğer tek editör söz konusu ise parantezin içerisine (ed.), birden çok editör söz konusu ise (eds.) yazılmalıdır. Kitabın adı italik harflerle yazıldıktan ve parantez içerisinde alıntının yapıldığı kısmın başlangıç ve bitiş sayfalarına yer verildikten sonra “içinde” kelimesi yazılmalıdır. Son olarak, kitabın nerede ve hangi yayınevi tarafından basıldığına ilişkin bilgilere yer verilmelidir.

Güzel, Ahmet (1998). “Türkiye Ekonomisinde Gelişmeler”. *Türkiye Ekonomisi*. Ed. A. Gürüymaz. Ankara: Turhan Kitabevi. 18-38.

Türer, Osman (2005). “Osmanlı Toplumunda Tasavvuf ve Sufiler”. *Osmanlı Anadolusunda Tarikatların Genel Dağılımı*. Ed. A. Yaşar Ocak. Ankara: TTK Yayınları. 207-246.

Türkçeye Çevrilmiş Editörlü Kitaplarla İlgili Örnek

Kagan, Jerome (2001). “Doğuştan Utangaç mısınız?”. Çev. D. Duman. *Zihnin halleri: Beynimizin Bizi Nasıl Biz Yaptığına Dair Yeni Keşifler*. Ed. R. Conlan. Ankara: Phoenix Yayınevi. 29-52.

Makale Örnekleri

Makalelerle ilgili kaynak gösteriminde yazar adı ya da adları kitaplarla ilgili kaynak gösterimiyle aynıdır. Derginin adında yer alan her kelimenin baş harfi büyük ve italik olarak yazılmalıdır. Derginin adı yazıldıktan sonra ise derginin sayısı ve varsa cilt numarası yazılır. Son olarak, makalenin başlangıç ve bitiş sayfa sayılarına yer verilir.

Aktay, Yasin (1999). “Aklın Sosyolojik Soy Kütüğü: Soy Akıldan Tarihsel ve Toplumsal Akla Doğru”. *Toplum ve Bilim* 82: 114-140.

Elma, Cevat vd. (2009). “Medya Okuryazarlığı Dersinin Okul Müdürlerinin Görüşlerine Göre Değerlendirilmesi”. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi* 36: 87-96.

Gündoğdu, Cengiz (2007). “Aşık Sümmani’de Aşkın Metafiziği”. *Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi* 8 (18): 113-154.

Türkçeye Çevrilmiş Makalenin Kaynaklarda Gösterilmesi

Bernard, Alan (2000). “Uluslararası Anlaşmazlıkların Çözümlemesinde Yeni Yaklaşımlar”. Çev. R. Sirmen. *Dış Politika*, 4(3): 110-132.

Baskıdaki Makalenin Kaynaklarda Gösterilmesi

Baskıdaki makale kavramı yayına kabul edilmiş, ancak sayfa numaraları ve dergi sayısı henüz verilmemiş olan makaleleri ifade etmektedir. Günümüzde uluslararası akademik dergilerin büyük bir çoğunluğu yayına kabul edilen makaleleri editör ya da editörler tarafından uygun görülen bir sayıda yer almalarından bir süre önce baskıdaki makaleler (Articles in press) başlığı altında ve dijital nesne tanımlayıcı (Digital Object Identifier: DOI) bilgisiyle birlikte yayımlanmaktadır. Bu makalelerin kaynaklar kısmında gösterimleri aşağıdaki gibi olmalıdır.

Randall, Jennifer ve Engelhard, George (2010). Examining The Grading Practices of Teachers. *Teaching and Teacher Education*, doi:10.1016/j.tate.2010.03.008.

Yayımlanmamış Tezlerin Kaynaklarda Gösterilmesi

Doğru, Elif (2010). *3-6 Yaş Grubu Çocukların “Müziksel İletişim Boyutları Ölçeği’nin Geliştirilmesi”*. Yayımlanmamış Doktora Tezi. Bolu: Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Konur, Fatih (2011). *Yeni Yaklaşımlar Çerçevesinde Türkiye’de Bölgesel Gelişmişlik Farklarının Analizi*. Yayımlanmamış Doktora Tezi. Bolu: Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Kılıç, Zuhale (2013). *Kadın Spor Yöneticilerin Labirentteki Yolculuğu: Liderlik Becerileri, Algılanan Engeller Ve Toplumsal Cinsiyet Rollerini*. Yayımlanmamış Doktora Tezi. Bolu: Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Özmen, Aslı (2013). *Kapalı Döngü Tedarik Zinciri Ağ Tasarımı: Türkiye Cep Telefonu Yeniden Üretimi Karma Tam Sayılı Model Önerisi*. Yayımlanmamış Doktora Tezi. Bolu: Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Yasaların Kaynaklarda Gösterilmesi

Milli Eğitim Temel Kanunu (24 Haziran 1973). *Resmi Gazete*, 1739/14574.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasası (1982).

Derleme Eserlerden Yapılan Alıntıların Kaynaklarda Gösterilmesi

Derleme eserlerin kaynaklarda gösterimi kitaplarla aynı şekilde yapılmalıdır. Ancak, yazar ya da yazarların adlarından sonra parantez içerisinde “derleyen” yer almalıdır.

Özel, Oktay ve Öz, Mehmet (drl.) (2000). *Söğüt'ten İstanbul'a, Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu Üzerine Tartışmalar*. Ankara: İmge Kitabevi.

Bildiri Kitaplarında Basılan, Kongre ve Konferanslarda Sunulan Bildirilerin Kaynaklarda Gösterilmesi

Tüylüoğlu, Şevket ve Konur, Fatih (2013). “Türkiye’de Et Piyasası ve Bolu Tavukçuluk Sektörünün Değerlendirilmesi”. *1. Bolu Sektörel Kalkınma Sempozyumu*. Bolu: Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Maltepe Üniversitesi ve Bolu Ticaret ve Sanayi Odası.

Editörlü Kitaplarda Basılan Bildirilerin Kaynaklarda Gösterilmesi

Türer, Osman (2005). “Osmanlı Toplumunda Tasavvuf ve Sufiler”. *Osmanlı Anadolu’sunda Tarikatların Genel Dağılımı*. Ed. A. Yaşar Ocak. Ankara: T.T.K. Yayınları. 207-246.

Gazetelerden Yapılan Alıntıların Kaynaklarda Gösterilmesi

Kızılot, Şükrü (7 Kasım 2009). “Neriman Teyzenin Torunu Evlenince Vergiden Kurtulacak”. *Hürriyet Gazetesi*. 31.

İnternet Kaynaklarının Gösterilmesi

İnternet kaynaklarından (bloglar, forum siteleri, kişisel internet sayfaları vb.) yapılan alıntılar kaynaklar kısmında erişim tarihleri belirtilerek aşağıdaki gibi gösterilmelidir.

Wallerstein, Immanuel (2011). “Tüm Yurttaşlar mı? Kimi Yurttaşlar mı? Yurttaşlığın Oluşumu”, (<http://www.sendika.org/2011/03/tum-yurttaslar-mi-kimi-yurttaslar-mi-yurttasligin-olusumu1-immanuel-wallerstein/>, 10 Mayıs 2013’te erişildi).

<http://www.algoritmaconsulting.com/makale.asp?id=14>, 17 Kasım 2014’te erişildi.

<http://journals.tubitak.gov.tr/kitap/maknasyaz/index.html>, 3 Haziran 2012’de erişildi.

Akar, Ali (2012). <http://www.aliakar.com>, 9 Şubat 2015’te erişildi.